

بیت‌الرفیع

مباحث اساسی در

روان‌شناسی کودک

دکتر علی فتحی آشتیانی
مینا فتحی آشتیانی
هادی عظیمی

چاپ و انتشارات بعثت
تهران - تابستان ۱۳۹۳

سخن ناشر:

موسسه انتشارات بعثت (غیرانتفاعی) در سال ۱۳۴۷ در شرایطی که جامعه نیازمند تلاش‌های روشنگرایانه‌ی علمی و احیای الگوهای دینی بود، به‌همت نویسنده و سخنور نامی **شادروان فخرالدین حجازی** و جمعی از دوستان نشر شکل گرفته.

از آن پس تلاش کرده است با نشر آثار مفید و مورد نیاز جامعه به‌ویژه دانشگاه، سهمی در چند اندک در آگاهی‌بخشی، توسعه‌ی فکر و معرفت انسانی ایفا نماید.

در این جا از نویسندگان و پژوهشگران برای همکاری دعوت می‌شود تا با ارائه‌ی آثار ارزشمند خود، ضمن پاسخ‌گویی به‌نیاز فرهنگی جامعه موجب رشد فعالیت‌های موسسه و حیات پویای آن باشند.

دکتر علی فتحی‌آشتیانی و همکارانش در این کتاب با طرح مباحث اساسی در روان‌شناسی کودک و تأکید روی دوره‌ی کودکی، به‌عنوان زیربنای رشد و تحول شخصیت فرد سالم در چرخه‌ی زندگی او، کتاب مناسبی را برای همه‌ی کسانی که به‌نحوی با کودکان سروکار دارند تالیف نموده‌اند.

پیش از این کتاب‌های روان‌شناسی سلامت، کاربر آزمون‌های روان‌شناختی و روان‌شناسی سیاسی قیز از همین نویسنده و استاد برجسته، توسط این انتشارات به‌چاپ رسیده است.

امید است این کتاب همچون کتاب‌های دیگر مورد توجه و دین، مربیان و دانشجویان قرار گیرد و خوانندگان محترم با پیشنهادهای و اقتقادهای خود، این موسسه را در بهبود آثارش یاری فرمایند.

مدیرعامل

مهندس میقانی

فهرست

فصل ۱	۱۲
روان‌دهانی تحول فردی، اجتماعی و هیجانی	۱۴
آزمایش پیش‌روست	۱۴
رویکردهای روان‌پویشی	۱۴
نظریه‌ی زیگموند فروید	۱۵
مراحل تحول کودکانه	۱۷
مرحله‌ی دهانی (۱ تا ۳ سالگی)	۱۸
مرحله‌ی مقعدی (۳ تا ۵ سالگی)	۱۹
مرحله‌ی احلیلی (تقریباً ۵ تا ۷ سالگی)	۱۹
مرحله‌ی نهفتگی (۷ سالگی تا بلوغ)	۲۴
مرحله‌ی تناسلی یا بلوغ	۲۴
تحول دفاع‌های روان‌شناختی	۲۴
رویکرد روان‌پویشی در ادامه‌ی این کتاب	۲۶
رویکرد یادگیری	۲۶
یادگیری مشاهده‌ای	۲۸
چه زمانی یادگیری مشاهده‌ای رخ می‌دهد؟	۲۹
دیدگاه یادگیری اجتماعی در ادامه‌ی این کتاب	۳۲
رویکرد ژنتیک رفتاری	۳۳
اثرات ژنتیک بر شخصیت	۳۳
مطالعه‌ی شخصیت دوقلوها	۳۴
خلق و خو	۳۶
تأثیرات ژنتیک در ادامه‌ی این کتاب	۳۷
دیدگاه‌های فرهنگی و بین فرهنگی	۳۸
فرهنگ در ادامه‌ی این کتاب	۳۹
تازه چه خبر؟	۳۹
نتیجه‌گیری	۴۰
چه می‌دانید؟	۴۱
فصل ۲	۴۲
دلبستگی	۴۲

۴۲	آن چه پیشروست
۴۲	دلبستگی چیست؟
۴۴	نظریه ی دلبستگی بالبی
۴۴	فرضیه محرومیت مادرانه
۴۵	تحقیق کلاسیک
۴۹	اساس تکاملی دلبستگی
۵۰	آزادکننده های اجتماعی و پاسخ های والدین
۵۱	الگوهای موثر درونی
۵۲	واکنش های کودک به هنگام جدایی از مادر
۵۳	نظریه ی مری اینسورث : طبقه بندی و توجیه انواع دلبستگی
۵۴	طبقه بندی انواع دلبستگی - موقعیت نا آشنا
۵۸	دلبستگی های غیر معمول
۶۰	ریشه ی نوع دلبستگی - پاسخ گویی حساس
۶۳	دستاوردهای دلبستگی
۶۷	فرهنگ و دلبستگی
۶۸	چالش نظریه دلبستگی با نظریه اجتماعی با نظریه دلبستگی
۷۰	نتیجه گیری
۷۱	چه می دانید؟
۷۲	فصل ۳
۷۲	تجربیات اولیه: محرومیت و فقدان
۷۲	آن چه پیشروست
۷۲	طبقه بندی انواع متفاوت تجربه ی اولیه
۷۳	جدایی کوتاه مدت
۷۳	بیمارستان زدگی
۷۴	مراقبت روزانه
۷۷	چرا یافته های پژوهشی ناهماهنگ است؟
۸۰	جدایی طولانی مدت
۸۱	جدایی والدین
۸۲	حالا تحقیق کنید
۸۴	آیا تاثیرات مرگ والدین متفاوت است؟
۸۵	فقدان
۸۵	مطالعه ی کودکانی که به شدت مورد سوءاستفاده قرار گرفته اند
۸۷	مطالعه ی کودکان پرورشگاهی
۹۰	تازه چه خبر؟
۹۰	رویکرد مسیر زندگی به منظور درک تجارب اولیه
۹۱	نتیجه گیری
۹۲	چه می دانید؟
۹۳	فصل ۴
۹۳	تحول هویت: خود و جنسیت

آن چه پیش روست.....	۹۳
خود چیست؟.....	۹۳
پدید آیی خود وجودی.....	۹۸
عزت نفس.....	۹۹
نظریه‌ی راجرز در مورد عزت نفس.....	۹۹
تحقیق کلاسیک.....	۱۰۱
سایر عواملی که بر تصور از خود تاثیر می گذارند.....	۱۰۲
پیشرفت تحصیلی.....	۱۰۲
تحول جسمی.....	۱۰۴
فینگ.....	۱۰۴
تحول جنسیت.....	۱۰۵
سوییت.....	۱۰۶
نظریه‌ی سوییت جنسیتی.....	۱۰۶
تفاوت بین زنان مردان.....	۱۰۷
تفاوت در نایه‌های شناختی.....	۱۰۸
تفاوت از نظریه‌ی.....	۱۰۸
تفاوت در رفتار اجتماعی.....	۱۰۹
سوگیری در تحقیقات.....	۱۰۹
نظریه‌های تحول جنسیتی.....	۱۱۰
نظریه‌های بیولوژیک در مورد جنسیت.....	۱۱۱
رویکردهای تحول شناختی در مورد جنسیت.....	۱۱۳
تازه چه خبر؟.....	۱۱۴
حالا تحقیق کنید.....	۱۱۶
نظریه‌ی یادگیری اجتماعی در مورد جنسیت.....	۱۱۷
تاثیر رسانه‌ها بر تحول جنسیت.....	۱۱۷
دیدگاه‌های روان‌پویشی در تحول جنسیت.....	۱۱۹
نظریه‌ی فروید.....	۱۱۹
دیدگاه روابط شیشی.....	۱۲۱
نتیجه‌گیری.....	۱۲۳
چه می دانید؟.....	۱۲۳
فصل ۵.....	۱۲۴
تحول شناختی.....	۱۲۴
نظریه‌ی پیازه.....	۱۲۴
آن چه پیش روست.....	۱۲۴
کسب دانش.....	۱۲۴
روان‌بته‌ها.....	۱۲۵
تعادل‌جویی.....	۱۲۵
عملیات.....	۱۲۶
نقایص منطقی در تفکر کودکان.....	۱۲۷

۱۲۸	پاینداری شیئی
۱۳۰	حالا تحقیق کنید
۱۳۱	خودمیان بینی
۱۳۲	نگهداری ذهنی
۱۳۲	نگهداری ذهنی اعداد
۱۳۳	نگهداری ذهنی مایع
۱۳۴	تحقیق کلاسیک
۱۳۵	تفکر صوری
۱۳۶	مراحل تحول شناختی پیاژه
۱۳۷	دوره‌ی حسی - حرکتی
۱۳۷	دوره‌ی پیش عملیاتی
۱۳۸	دوره‌ی عملیات عینی
۱۳۹	دوره‌ی عملیات صوری
۱۴۰	بحث در مورد پیاژه
۱۴۲	کاربرد دیدگاه پیاژه آموزش
۱۴۲	گزارش پلودن
۱۴۳	تمرین کلاسی
۱۴۴	تحول برنامه‌ریزی درسی
۱۴۵	نتیجه‌گیری
۱۴۶	چه می‌دانید؟
۱۴۷	فصل ۶
۱۴۷	تحول شناختی
۱۴۷	نظریه‌ی ویگوتسکی و برونر
۱۴۷	آنچه پیش‌روست
۱۴۷	نظریه‌ی تحول شناختی ویگوتسکی
۱۴۸	اهمیت فرهنگ و تعامل اجتماعی
۱۴۹	منطقه‌ی مجاور تحول
۱۵۰	نقش زبان
۱۵۱	نظریه‌ی برونر در مورد تحول شناختی
۱۵۲	روش‌های بازنمایی
۱۵۲	بازنمایی حرکتی
۱۵۳	بازنمایی تصویری
۱۵۳	بازنمایی نمادین
۱۵۵	داربست‌بندی
۱۵۶	کاربردهای نظریه‌های ویگوتسکی و برونر در آموزش
۱۵۶	تمرین کلاسی
۱۵۷	تحول برنامه‌ی آموزشی
۱۵۸	حالا تحقیق کنید
۱۶۲	نتیجه‌گیری

۱۶۲.....	چه می‌دانید؟
۱۶۳.....	فصل ۷.....
۱۶۳.....	نظریه‌ی ذهن کودک.....
۱۶۴.....	نظریه‌ی ذهن.....
۱۶۶.....	سن دست‌یابی به نظریه‌ی ذهن.....
۱۶۸.....	سطوح نظریه‌ی ذهن.....
۱۶۹.....	رویکردهای نظری در مورد نظریه‌ی ذهن.....
۱۷۱.....	تحقیقات در مورد نظریه‌ی ذهن.....
۱۷۳.....	ابزارهای ارزیابی نظریه‌ی ذهن.....
۱۷۵.....	آزمون ۱: امیال متفاوت.....
۱۷۶.....	آزمون ۲: باورهای متفاوت.....
۱۷۶.....	آزمون ۳: دست‌یابی به آگاهی.....
۱۷۷.....	آزمون ۴: محتوای باور غلط.....
۱۷۷.....	آزمون ۵: غلط آشکار.....
۱۷۷.....	آزمون ۶: باور - جان.....
۱۷۸.....	آزمون ۷: واقعیت ظاهری.....
۱۷۹.....	آزمون نظریه‌ی ذهن.....
۱۸۴.....	نتیجه‌گیری.....
۱۸۴.....	چه می‌دانید؟.....
۱۸۵.....	فصل ۸.....
۱۸۵.....	نظریه‌پردازان نویازه‌ای.....
۱۸۵.....	کیس و دوپن.....
۱۸۵.....	آن‌چه پیش‌روست.....
۱۸۶.....	مفاهیم ساخت و مرحله.....
۱۸۷.....	نظریه‌ی کیس.....
۱۸۷.....	مبانی تحول شناختی.....
۱۸۸.....	ایجاد ساخت‌ها بر مبنای هماهنگی روان‌بینه‌ها.....
۱۸۹.....	مراحل تحول در نظام کیس.....
۱۹۳.....	خاص یا عام بودن تحول از دیدگاه کیس.....
۱۹۵.....	تبیین حل مساله در چارچوب پردازش خبر.....
۱۹۷.....	نظریه‌ی دوپن: ساختار اجتماعی عواطف.....
۲۰۳.....	نتیجه‌گیری.....
۲۰۴.....	چه می‌دانید؟.....
۲۰۵.....	فصل ۹.....
۲۰۵.....	تحول هوش و توانایی‌ها.....
۲۰۵.....	آن‌چه پیش‌روست.....
۲۰۵.....	هوش چیست؟.....
۲۰۶.....	واقعاً چنین سازه‌ای وجود دارد؟.....
۲۰۷.....	هوش یا توانایی.....

۲۰۸.....	هوش و بهره‌هوش
۲۱۰.....	بحث طبیعت- تربیت و هوش
۲۱۲.....	نقش زن در هوش و توانایی‌ها
۲۱۲.....	مطالعات هوش و توانایی‌های دوقلوها
۲۱۵.....	مطالعات فرزندخواندگی
۲۱۵.....	حالا تحقیق کنید
۲۱۷.....	تازه چه خبر؟
۲۱۸.....	نقش محیط در هوش و توانایی‌ها
۲۱۹.....	محیط مشترک و غیرمشترک
۲۱۹.....	محیط بیولوژیکی
۲۲۰.....	حالا تحقیق کنید
۲۲۲.....	محیط روان‌شناختی
۲۲۳.....	اثر سوءاستفاده از کودک
۲۲۳.....	پرورشگاه‌زده
۲۲۴.....	تحقیق کلاسیک
۲۲۵.....	آیا می‌توانیم به هوش را افزایش دهیم؟
۲۲۶.....	برنامه‌های سرگاز
۲۲۸.....	خانه‌داری گرم
۲۳۱.....	ارتباط متقابل زن- محیط
۲۳۱.....	نظریه‌ی سه بعدی اسکار
۲۳۳.....	تحول هیجانی- اجتماعی کودکان
۲۳۴.....	نتیجه‌گیری
۲۳۵.....	چه می‌دانید؟
۲۳۶.....	فصل ۱۰.....
۲۳۶.....	تحول استدلال اخلاقی.....
۲۳۶.....	آن‌چه پیش‌روست
۲۳۶.....	اخلاق چیست؟
۲۳۷.....	نظریه‌ی پیازه در مورد تحول اخلاقی
۲۴۱.....	نظریه‌ی کلبرگ
۲۴۴.....	حالا تحقیق کنید
۲۴۶.....	نظریه‌ی گیلیگان در مورد تحول اخلاقی زنان
۲۴۷.....	تحقیق کلاسیک
۲۵۰.....	نظریه‌ی ایسنبرگ در مورد تحول نفع اجتماعی
۲۵۲.....	تازه چه خبر؟
۲۵۵.....	فصل ۱۱.....
۲۵۵.....	دوستی.....
۲۵۵.....	آن‌چه پیش‌روست
۲۵۵.....	تحول دوستی در کودکان
۲۵۶.....	تغییرات در دوستی با تغییر سن

۲۵۷	 شکل‌گیری دوستی
۲۵۹	 تفاوت‌های فردی در محبوبیت کودکان
۲۶۰	 عواملی که بر موقعیت گروه سنجی تاثیر می‌گذارد
۲۶۰	 جذابیت جسمی
۲۶۰	 مهارت‌های اجتماعی
۲۶۱	 دلبستگی
۲۶۲	 حالا تحقیق کنید
۲۶۳	 فواید محبوبیت و دوستی برای کودکان
۲۶۵	 دوستی کودکان و فرهنگ
۲۶۶	 نتیجه‌گیری
۲۶۶	 چه بدانید؟
۲۶۷	 فصل ۲
۲۶۷	 بازی
۲۶۷	 آن‌چه پیش‌روست
۲۶۷	 بازی
۲۶۸	 ملاک‌های بازی
۲۶۹	 طبقه‌بندی و انواع بازی
۲۷۱	 تحقیق کلاسیک
۲۷۲	 بازی و انمودی
۲۷۳	 حالا تحقیق کنید
۲۷۴	 بازی نقش‌نمایی
۲۷۵	 عواملی که بر محتوای بازی و انمودی اثر می‌گذارد
۲۷۶	 تازه چه خبر؟
۲۷۸	 نظریه‌های بازی
۲۷۸	 دیدگاه تحول‌شناختی در مورد بازی
۲۷۸	 نظریه‌ی پیاژه در مورد بازی
۲۸۰	 نظریه‌ی ویگوتسکی در مورد بازی
۲۸۱	 بازی و نظریه‌ی ذهن
۲۸۲	 دیدگاه روان‌پویشی در مورد بازی
۲۸۳	 نظریه‌ی بازی فروید
۲۸۳	 مطالعاتی در اهمیت هیجانی بازی
۲۸۵	 ارزش درمانی بازی
۲۸۷	 تحقیق کلاسیک
۲۸۹	 تحقیق در مورد بازی و درمان
۲۹۰	 نتیجه‌گیری
۲۹۰	 چه می‌دانید؟
۲۹۱	 فصل ۱۳
۲۹۱	 نوجوانی
۲۹۱	 آن‌چه پیش‌روست

۲۹۱.....	تنوع فرهنگی در نوجوانی: آیا این دوره، یک دوره‌ی جهانی است؟
۲۹۵.....	تغییرات جسمی در نوجوانی
۲۹۷.....	تغییر هویت در بلوغ
۲۹۷.....	نظریه‌ی اریکسون
۲۹۹.....	یافته‌های پژوهشی
۲۹۹.....	حالا تحقیق کنید
۳۰۲.....	نظریه‌ی بلوس
۳۰۲.....	تفرد
۳۰۲.....	سایر وظایف نوجوانی
۳۰۳.....	بافته‌های پژوهشی
۳۰۴.....	نظریه‌ی ماسیا در مورد موقعیت‌های هویت
۳۰۷.....	دوره‌ی نوجوانی واقعاً چقدر تنش‌زا است؟
۳۰۹.....	لگم کانونی کلمن
۳۱۰.....	تازه چه خبر؟
۳۱۰.....	تحول هویت‌بخش نوجوانی
۳۱۲.....	روابط همتایان در نوجوانی
۳۱۳.....	فشار همتایان و پیر و بزرگسالان در نوجوانی
۳۱۵.....	نتیجه‌گیری
۳۱۵.....	چه می‌دانید؟
۳۱۶.....	منابع
۳۴۳.....	واژه‌نامه انگلیسی-فارسی
۳۶۳.....	واژه‌نامه فارسی-انگلیسی
۳۶۳.....	نمایه نام‌ها
۳۶۳.....	نمایه مفاهیم

پیشگفتار

دوره کودکی، مهم‌ترین دوره و کلید اصلی رشد و تحول برای تمام دوره‌های بعدی در رخه زندگی آدمی است. به‌علاوه کودکان، سرمایه‌های اصلی امروز و فردای جامعه هستند و بدین خاطر، دوره‌ی کودکی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. اگر این دوره خوب سپری شود، زمینه‌های لازم برای رشد و تحول شخصیت سالم و متعالی فراهم خواهد شد. با آشنایی با تغییرات و تحولات در دوره‌ی کودکی، برای همه‌ی کسانی که به‌نحوه‌ی مناسبی با کودکان سروکار دارند، لازم و ضروری است.

مباحث مطرح شده در کتاب روانشناسی کودک، نه تنها مورد نیاز دانشجویان عزیز، بلکه مورد نیاز مربیان، استادان کاران آموزش و پرورش و از همه مهم‌تر مورد نیاز هر پدر و مادری است که علاقه به آشنایی با فرایند رشد و تحول کودک و در آرزوی داشتن آینده‌ای خوب و موفقیت آمیز برای اوست، هستند. در تدوین این کتاب، از کتاب زوایایی از روانشناسی کودک، اثر جارویس استفاده زیادی شد، مطالب و مباحث در چارچوب آن کتاب، تدوین و تنظیم گردید.

ساختار کتاب حاضر، مشتمل بر ۱۳ فصل است که در اصل به یکی از مباحث اساسی در روانشناسی کودک می‌پردازد. این فصول شامل رویکردهای تحول فردی، اجتماعی و هیجانی، دلبستگی، محرومیت و فقدان، تحول هویت (جنسیت)، تحول شناختی: نظریه‌ی پیاژه، تحول شناختی: نظریه‌ی ویگوتسکی، نظریه‌ی ذهن کودک، نظریه‌ی پردازان نوپاژه‌ای: کیس و دوپن، تحول هوش و توانایی، تحول استدلال اخلاقی، دوستی، بازی و نوجوانی است. ساختار هر فصل به گونه‌ای است که ضمن ارایه‌ی مطالب از زوایای مختلف، مربوط به موضوع مورد بررسی، به یک تحقیق کلاسیک و حالا تحقیق کنید (که اشاره به هدف، روش، یافته‌ها و نتیجه‌گیری براساس یک تحقیق انجام شده در زمینه‌ی مورد بحث دارد)، اشاره به زوایای دیگر، ارایه‌ی نقاط قوت و ضعف موضوع مورد بررسی، تازه چه خبر، نگاه رسانه‌ها، نتیجه‌گیری، چه می‌دانید (سوال‌هایی برای مطالعه بیشتر)، همراه با عکس، نمودار و جدول برای درک و فهم بیشتر است.

این کتاب می‌تواند در درس روانشناسی کودک، روانشناسی رشد یا روانشناسی تحولی در رشته‌های روانشناسی، علوم تربیتی، مشاوره و دیگر رشته‌های تحصیلی که این دروس را دارند، مورد استفاده قرار گیرد. امیدواریم مباحث مطرح شده در این کتاب، پاسخ‌گوی بسیاری از سوال‌ها و ابهاماتی باشد که در ذهن کسانی است که با کودکان سروکار دارند. به علاوه امیدواریم این کتاب برای همه‌ی علاقه‌مندان به حوزه‌ی مطالعه‌ی کودک، از جمله والدین، مربیان، دانشجویان و دانش‌پژوهان، مفید و موثر واقع گردد.

در تدوین این کتاب سعی وافر به عمل آمد تا متن، خالی از ابهام باشد و تا جایی که در توان بود مطالب با نثری روان، رسا و واژگانی یک‌دست نوشته شود. با وجود این، از اساتید محترم و دانشجویان عزیز تقاضا دارد، منت نهاده هرگونه کاستی را اعلام دارند تا در چاپ‌های بعدی مدنظر قرار گیرد.

در این جا می‌دانم از همکاران عزیز و ارجمندم به‌خاطر همراهی، زحمات و تلاش‌هایشان در تدوین این کتاب، صمیمانه تشکر کنم. همچنین توفیق همه‌ی دست‌اندرکاران انتشارات بهجت را از خداوند متعال مسئلت دارم.

علی فتحی آشتیانی

فروردین ۱۳۹۳

فصل ۱

رویکردهای تحول فردی، اجتماعی و هیجانی

آنچه پس‌روست

در این فصل چهار رویکرد اساسی در توجیه تحول شخصی، اجتماعی و هیجانی در کودکان ابروی می‌کنیم. ابتدا با رویکرد «روان‌پویشی»^۱ که توسط «زیگموند فروید»^۲ ارایه شده است، آغاز می‌کنیم و به بررسی رویکرد یادگیری با توجه ویژه‌ای که به نظریه «یادگیری اجتماعی»^۳ آلبرت بندورا^۴ خواهیم داشت، می‌پردازیم. دیدگاه‌های روان‌پویشی و یادگیری، در تحول شخصیت همچنان مهم هستند، اما در سال‌های اخیر، درک ما به واسطه‌ی «تئوری تک‌رفتاری»^۵ که شناختی از اهمیت چگونگی تأثیر ژن‌ها بر شخصیت ارایه می‌دهد، افزایش یافته است. همچنین باید اهمیت فرهنگ را در تحول کودکان در نظر داشته باشیم. در نهایت تازه چه خبر؟ ما به معرفی دیدگاه‌های جدید و روبه رشد در زمینه مطالعه تحول کودک، یعنی رویکرد «ساخت‌گرایی اجتماعی»^۶ خواهیم پرداخت.

رویکردهای روان‌پویشی

رویکردهای روان‌پویشی بر اساس عقاید زیر، استوار است:

- رفتار و احساسات ما به عنوان یک فرد با لغ (هم افراد ما و هم افرادی که مشکلات روان‌شناختی دارند) عمدتاً در تجربیات اولیه دوره‌ی کودکی ریشه دارد.
- رابطه‌ها (به خصوص با والدین) از اهمیت فراوانی در تعیین این است، چقدر احساس و رفتار می‌کنیم، برخوردار است.

1- psychodynamic

2- Freud, S.

3- social learning

4- Bandura, A.

5- behavioral genetic

6- social constructionist